

TÜRK DEVLET ARŞİVİ VE DEVLET ARŞİV SİTESİ

İsmet BİNARK

Başbakanlık

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanı

Bir devletin geçmişi, bugünü ve geleceği gözönüne alınırsa, istikbalde ancak arşivi ile vardır demek yanlış olmaz. Zira, devletin her türlü fonksiyonu şüphesiz bir arşiv konusudur. Bir ülkede arşivin olmayışı, devletin olmayışı mânasını taşır.

Türk milletinin geçmişinin, arşiv işleri başarı ile çözümlenmedikçe ortaya konulamıyacağı bilinmelidir. Zira arşivlerimiz, milli hafızamız olan tarihimizin temel dayanağıdır.

Devlet Arşivi, öncelikle ilmi hüviyette bir müessesedir. Cemiyet hayatımız ile ilgili idari, siyasi, hukuki, askerî, iktisadi, dinî, ilmi, edebi, estetik, kültürel, biyografik, jenealojik, teknik ve istatistik araştırmalar, devletimizin milletlerarası münasebetlerinde haklarının tesbiti için gerekli vesikalar; devrinin ahlâk, örf ve âdetlerini ve çeşitli sosyal özelliklerini belirten, her türlü yazı, evrak ve belgeler ancak Devlet Arşivi'nden temin edilebilir.

Ülkemiz, arşiv malzemesi bakımından büyük zenginliğe sahiptir. Arşivlerimizdeki malzemenin; sosyal müesseselerin, idari ve mali teşkilâtların tarihçeleri üzerinde yapılacak çalışma ve araştırmalar için değeri pek büyüktür.

Arşivlerimizdeki malzeme, yalnız Türkiye için değil, Orta ve Yakın - Doğu ülkelerinin siyasi, iktisadi ve kültürel meseleleri için de büyük önem taşımaktadır.

Orta, Yakın - Doğu, Balkan ve Akdeniz ülkeleri içersinde, devlet vasfını, hem de kudretli ve kuvvetli devlet olabilme vasfını uzun müddet devam ettiren, yapıcı ve teşkilâtçı bir kudrete sahip olması en büyük özelliği olan Osmanlı Devleti'nde arşiv konusu çok eskilere dayanmaktadır. Önemli olsun veya olmasın her vesika saklanmıştır.

Bu bakımdan, bütün Orta ve Yakın - Doğu ülkeleri içersinde, Osmanlı arşivleri, idari kayıtların devlet eliyle tesbit edilip düzenlendiği ve mükemmel bir şekilde günümüze kadar muhafaza edildiği örnek bir müessesedir.

Bugün arşivlerimizde muhafaza edilmekte olan ve araştırmacıların istifadesine sunulan çok çeşitli arşiv malzemesi vardır. Bunlar arasında en önemlileri; fethedilen ülkeler için düzenlenen **Tapu Tahrir Defterleri** veya **Defteri Hâkânî**'ler; Osmanlı Pâdişahlarının ülkenin dört bir yanındaki idarecilere gönderdikleri ferman, berat ve benzeri yazışmaları ihtiva eden ve Osmanlı idari teşkilât yapısını ortaya koyması bakımından pek büyük değer taşıyan **Mühimme Defterleri**; Ru'ûs Dairesi tarafından vazifelilere verilen nişan, rütbe kayıtlarını ihtiva eden **Ru'ûs Defterleri**; ülkenin çeşitli bölgelerindeki mahallî mahkemelerde, kadılarca verilmiş hükümleri ihtiva eden **Şer'i Siciller** ve **Vakfiyelerdir**.

Arşivlerimizdeki idari, siyasi, tarihi ve çeşitli konulardaki arşiv malzemesi, uzun bir süreden beri çeşitli milletlere mensup araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Arşivlerimizde araştırma isteğinde bulunan yabancı araştırmacıların sayısı azalmamakta, aksine her geçen gün artmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin bütün resmi yazışmaları, merkez teşkilâtı dairelerinin arşiv malzemesi, bugün İstanbul'da Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü'nde muhafaza edilmektedir. Bazı müze, kütüphane ve devlet dairelerinde tarihimizle ilgili arşiv malzemesi varsa da, bunlar sayı ve önem derecesi itibariyle, Başbakanlık Arşivi'nde muhafaza edilen ve sayısı yüz milyonu aşkın olduğu tahmin edilen arşiv belgeleriyle mukayese edilemez.

Osmanlı Devleti'nde devlet işlerine ait sayısı milyonları aşan belgelerin, İstanbul'da At Meydanı'nda Saray-ı Atik denilen mahzende, Babîâli civarındaki Tomruk Dairesi'nde (eskiden Cezaevi karşılığında kullanılan bir tâbirdir.) ve çeşitli yerlerde muhafaza edilmeğe çalışıldığı bilinmektedir.

Ülkemizde modern anlamda diyebileceğimiz ilk arşiv teşebbüsü, 1846'da Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın emri üzerine **Hazine-i Evrak**'ın kurulmasıyla başlamıştır. Hazine-i Evrak'ın kurulmasından maksat, işlemi tamamlanmış evrakın muhafaza edilmesini temindir. Mustafa Reşit Paşa, bu evrakın topluca muhafaza edileceği bir bina da yaptırmıştır. İtalyan mimarı Fossati'ye yaptırılan bu bina, bugün 1 numaralı arşiv deposu olarak kullanılmaktadır. Bu kuruluşa verilen önemden dolayı, önce buraya **Hazine-i Evrak Nezâreti** adı verilmiş, daha sonra da adı **Hazine-i Evrak Müdürlüğü**'ne çevrilmiştir.

İkinci Meşrutiyet döneminde, tarihçi Abdurrahman Şeref Beyin Vak'anüvisliğe (tarihi hâdiselerin tesbit ve kaydı için tâyin olunan devlet memurunun ünvanı) tâyin edilmesinden ve Tarih-i Osmanî

Encümeni'nin kurulmasından sonra, Türk tarihi üzerinde yapılmış hataların ancak arşivlerimizin değerlendirilmesiyle düzeltilebileceğine inanıldığından bu konuda büyük gayretler sarfedilmiş, fakat araya giren harpler, köklü tedbirler almağa imkân vermemiştir.

Gerçek anlamı ile bir devlet arşivi kurmak Cumhuriyet Hükümeti zamanında mümkün olmuş, Sadaret evrakının muhafazası için Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü'ne bağlı, **Mahzen-i Evrak Mümeyyizliği** adı ile bir daire kurulmuştur. Söz konusu daire 1927 yılında, **Hazine-i Evrak Müdürlüğü** adı ile Başbakanlığa bağlı müstakil bir daire haline getirilmiş ve 1929 yılında, Başbakanlık Muamelelât Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. 1937 tarih ve 3154 sayılı kanunla, Hazine-i Evrak'ın adı **Arşiv Dairesi Müdürlüğü**'ne çevrilmiş, çeşitli isim ve statü değişikliklerine uğrayan bu daire son olarak 1943 yılında ve 4443 sayılı kanunla **Başvekâlet Arşiv Umum Müdürlüğü** haline getirilmiştir.

9.3.1954 tarih ve 6330 sayılı Başbakanlık Kuruluşu Hakkında Kanun'un kapsamı içersinde yer alan Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü, Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilâtı dairelerinin bütün evrakını muhafaza etmektedir. Bunların en sonuncusu Sevr Andlaşması'dır.

Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü'ndeki belgelerin tamamının istifadeye sunulur bir hale getirilmesinden sonra; Orta, Yakın-Doğu, Balkan ve Akdeniz ülkeleriyle ilgili önemli konuların gün ışığına çıkacağı muhakkaktır.

**
**

Milli Mücadele, onu takip eden dönem ve Cumhuriyet'in ilânından sonra, bugüne kadar teşekkül eden, bu devrin bütün tarihini, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşunu, ilerleyiş yolunda geçirdiği çeşitli safhaları, elde edilen neticeleri gösteren tarihi, idari, siyasi, hukuki, iktisadi, ilmi, kültürel, teknik ve çeşitli konulardaki belgeler topluluğundan meydana gelen Cumhuriyet Dönemi arşiv malzemesinin büyük bir kısmı, halen ait oldukları dairelerde modern arşivcilik metod ve tekniklerinin gerektirdiği yeterli korunma şartlarından uzak ve tasnif edilmemiş bir şekilde muhafaza edilmeğe çalışılmaktadır.

Bu sebeple, bu dönem arşiv malzemesiyle, zamanla arşiv malzemesi haline gelecek arşivlik malzemenin kontrol altına alınması, bunların modern arşivcilik metodlarına uygun olarak korunması, düzenlenmesi ve ilmi bir şekilde tasnif edilip istifadeye sunulmasıyla ilgili arşiv hizmetlerinin; T.B.M.M.'de bulunan Arşiv Kanunu Tasarısı'nın kanunlaşması halinde yapılacak işlemlere ön çalışma teşkil etmek

üzere, Başbakanlık'ta Müsteşarlık Makamı'na bağlı olarak kurulan **Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı** marifetiyle ele alınması ve başta Başbakanlık'ta mevcut arşiv malzemesi olmak üzere, tüm Cumhuriyet Dönemi arşiv malzemesinin tesbiti, kontrol altına alınması, muhafazası ve tasnifi konusu ile ilgili tedbirlerin tesbit ve izlenmesinin yararlı olacağı Başbakanlıkça uygun görülmüştür.

Bu düşünce ile 1976 yılı Ekim ayı sonunda kurulan ve Başbakanlık'ta 1923 yılından bu yana toplanan arşiv malzemesinin tasnifi ve değerlendirilmesi çalışmalarına başlayan Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı'nın, modern arşivcilik metod ve tekniklerine göre yürüttüğü arşiv çalışmaları ayrı bir yazı konusu yapılacaktır.

Burada üzerinde önemle durulması gereken bir husus da, aradan elli yılı aşan bir zaman geçmiş olmasına rağmen, merkezi olarak ele alınmamış bulunan Cumhuriyet Dönemi arşiv belgelerinin; bütün devlet dairelerinde tespit, kontrol ve muhafazasına ait çalışmalara sür'atle geçilmesi gerektiğidir.

Bununla ilgili olarak, 25/1/1977 tarih ve 1961 - 03213 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile, Başbakanlıkta Cumhuriyet Arşivi Dairesi'nin başlattığı çalışmalar duyurulmuş, aradan elli yılı aşan bir zaman geçmiş olmasına rağmen, merkezi olarak ele alınamamış bulunan Cumhuriyet Dönemi arşiv belgelerinin, modern arşiv metod ve tekniklerine göre bütün devlet dairelerinde tesbit, kontrol ve muhafazasına ilişkin çalışmalara hız verilmesi gerektiğine işaret edilmiştir.

Türk idare, ilim, kültür ve medeniyetinin, tarihimizin ve milletimizin her çeşit maddi ve manevi haklarının yazılı senetleri, yurdumuzun tapusu, milli varlığımızın geçmişten geleceğe geçiş vasıtası olan arşiv malzememizi gereğince muhafaza edebilmek ve istifadeye sunabilmek için yapılması gerekli, vazgeçilmez hizmetler vardır.

Bunları; arşiv malzememizin tesbiti, kayba uğramalarının önlenmesi, gerekli şartlar altında sağlıklı bir şekilde korunmalarını sağlamak, gerçek ve tüzel kişilerle Devletin ve bilimin hizmetinde değerlendirmek, yeniden teşekkül eden arşiv malzemesini kontrol altına alıp düzenlemek şeklinde sıralamak mümkündür.

Bu hizmetlerin ülke çapında gerçekleştirilmesi, kanuni mevzuat, uzman personel, bina ve tesis meselesidir. Bunların halledilmesi ile, yerine getirilemeyen bir kısım arşiv hizmetlerimizin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi, bugünkü dağınık ve başıboş durumun sona ermesi mümkün olacaktır.

Arşiv hizmetlerinden beklenen verim, büyük ölçüde, ilmi anlamdaki arşivciliğin gerektirdiği teknolojinin bütün imkânları ile donatılmış modern arşiv binalarının tesisi ile mümkündür. Bugün bütün dünya ülkeleri devlet arşivlerini, bu mânâda inşa ettikleri yeni arşiv binalarına nakletmektedirler. Dünyanın en zengin arşivlerinden birine sahip olan ve arşiv hizmetlerini son derece sağlıklı bir şekilde yürüten İngilizler, millî arşivlerini (National Archives - Public Record Office —) Londra'nın dışında Kew Gardens'deki yeni arşiv binalarına taşımaktadırlar. 7 - 23 Mayıs 1977 tarihleri arasında Londra'da Public Record Office'de meslekî konularda yaptığımız araştırmalar sırasında, bu binayı da gezmek ve ilgililerden gerekli bilgiyi alma imkânını elde etmiştik. Bu son derece modern arşiv binasını bir başka yazımızda çeşitli yönleri ile müstakilen tanıtmak istiyoruz.



DEVLET ARŞİV SİTESİ — MAKET GÖRÜNÜMÜ

Bizde Devlet Arşivi'nin kurulması, ilgili tesislerin inşası ve arşiv hizmetleri için uzman personel yetiştirilmesi konusu bir hayli eskidir. Bu çok mühim konunun 1935 yılında, o zaman ki hükümet tarafından ele alındığını 12/1/1935 tarih ve 2/1849 sayılı Hükümet

Kararnamesi'nden öğreniyoruz. Söz konusu belgede aynen şunlar yazılıdır :

«Maarif Vekillüğinden yazılan 16/12/1934 tarih ve 92016 sayılı tezkerede; Türkiye Cumhuriyeti içinde 2,000,000 kilogramdan fazla tarihi evrak bulunduğu, şimdiki teşkilâtın bu yüce işi başarmağa yetişmediği için bunların gün geçtikçe yanma, çürüme, çalınma ve dağılma suretiyle tükenmekte olduğu bildirilmiş ve Başvekâlete veya Maarif Vekillğine bağlı olmak ve içinde mütehasıs bir bilim kaynağı, Basma evi, ciltcilik evi, fotoğraf atelyesi, hususi müze kısmı, çalışma salonu ve müracaat yeri bulunmak üzere tarihi evrakı düzeltme işleriyle uğraşacak bir arşiv idaresi teşkili gerekli görüldüğü ve bunun için hukuk fakültesi veyahut üniversite tarih bölümünü bitiren gençlerden birkaçının bir iki sene müddetle Peşte, Viyana, Deresden ve Gand'daki arşivlerde çalışmaları ve arşivlerin üniversite şehirlerinde bulunduğuna göre İstanbul'da böyle bir bina aranması veya Ankara'da yapılması muvafık olacağı ve bina bulunduktan sonra içerisinin asri arşive elverişli bir hale konulması için hiç olmazsa 100,000 liraya ihtiyaç bulunduğundan işin tetkiki ile bir karara bağlanması istenilmiş ve Maliye Vekillüğinden yazılan 1/1/1935 tarih ve 1091/35 sayılı mütalâanamede, böyle bir arşiv idaresinin teşkili ve tarihi kıymeti haiz bilûmum evrak ve vesaikin burada tasnifi Hazinece de muvafık görüldüğü ve böyle bir idare kurulacak ve hangi bakanlığa bağlanacaksa 935 bütçesi yapılırken bu işe lüzumlu paranın da o bakanlıkca göz önünde tutulması gerekli olduğu bildirilmiştir.

Maarif ve Maliye Vekilliklerinin bu tezkereleri ile Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinden sonradan alınan mütalâaname İcra Vekilleri Heyetince 12/1/1935 te okunarak hakiki ihtiyacı karşılamak üzere bir arşiv dairesi kurulması esas itibarile gerekli görüldüğünden ilkönce Ankarada yapılacak binanın yeri ile plân ve haritasının hazırlanması ve kaç liraya çıkabileceğinin tesbiti için Başvekâlet, Milli Müdafaa, Maliye, Nafia ve Maarif Vekillikleri ile Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinden seçilecek birer kişiden toplu bir komisyon kurulması ve hazırlanacak raporun Başvekâlete verilmesi onanmıştır.

12/1/935

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

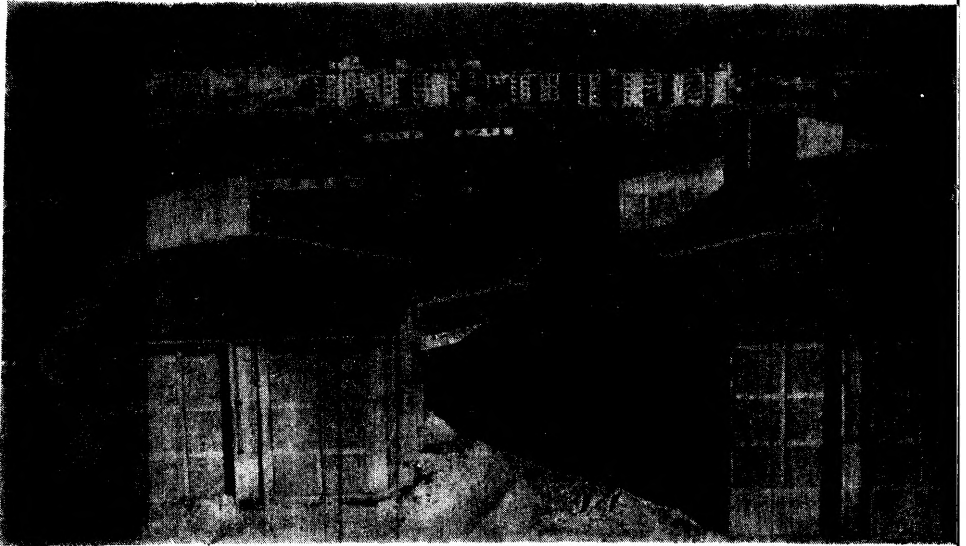
Bş. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.
İ. İnönü	Ş. Saraçoğlu	Z. Apaydın	Ş. Kaya
(İsmet İnönü)	(Şükrü Saraçoğlu)	(Zekâi Apaydın)	(Şükrü Kaya)

Ha. V. V. Ş. Kaya (Şükrü Kaya)	Ma. V. F. Ağralı (Fuat Ağralı)	Mf. V. A. Özmen (Abidin Özmen)	Na. V. A. Çetinkaya (Ali Çetinkaya)
İk V. Celâl Bayar	S. İ. M. V. R. Saydam (Refik Saydam)	G. İ. V. Rana Tarhan	Zr. V. Muhlis Erkmen

Ülkemizde, Devlet Arşivi bina ve tesisleri konusu en son 1969 yılında ele alınmış olup, on yıla yakın bir hazırlık çalışmasından, bu arada çeşitli Avrupa ülkelerindeki modern arşiv binaları da görüldükten sonra, Bayındırlık Bakanlığı ile müştereken bir ihtiyaç programı hazırlanmıştır. Bunu müteakip, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisiği tarafından «Mimarlık ve Mühendislik Proje Yarışmasına ait Yönetmelik» esasları dahilinde, 1971 yılında serbest, milli ve tek kademeli olarak mimari proje yarışması açılmıştır.

Proje yarışmasını, yurdü dışında da benzeri yarışmalara katılmış çok tecrübeli bir ekip olan Vesile Gönül Aslaner - Mustafa Arslan Aslaner çifti kazanmıştır. Projenin diğer ihtisas elemanları şu isimlerden müteşekkildir: Statik Proje: Hami Gürün - Hasan Alkım - Ahmet Babaloğlu; Makina Tesisatı Projesi: Oktay Erentürk; Elektrik Tesisatı Projesi: Fehmi Gürül Akçakanat - Yılmaz Sertel; Yardımcı Mimarlar: Hürkân Özlen ve Kemâl Onur.

Üçüncü Beş Yıllık Plân'da yer alan Devlet Arşiv Sitesi inşaatına, 1974 yılında Ankara'da, yaklaşık 108 dekarlık bir arazi üzerinde başlanmış olup, sür'atle ikmaline çalışılmaktadır.



DEVLET ARŞİV SİTESİ — DEPO BLOKLARI

Bu arada proje müellif mimarı sayın Mustafa Arslan Aslaner ile müştereken hazırladığımız, Devlet Arşiv Sitesi'nin mimari özelliklerini ve hizmet fonksiyonlarını; mimari teknik özet, plân, maket görünümleri ve fotoğraflarla tanıtan, ayrıca Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı sayın İsmail Akay'ın yurdumuz arşiv tarihine ait bir ön-sözünü ihtiva eden, Türkçe - İngilizce olarak hazırlanmış ve Başbakanlık Müsteşarlığı'nın 27/4/1977 gün ve 1077 - 03311 sayılı onayları ile basılması uygun görülerek, Başbakanlık Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayınları arasında yayınlanmış Devlet Arşiv Sitesi'ne ait broşürün, yerli - yabancı arşiv ve ilgili bütün kuruluşlara dağıtımını yapılacaktır. Çok kısa bir süre sonra bu Site'de, arşiv hizmetlerimiz en sağlıklı, modern arşiv metod ve tekniklerinin gerektirdiği şekilde ve tek merkezden yürütülebilecektir.